

IZ ARHIVSKEGA GRADIVA O IDRIJSKEM ŠOLSTVU V DESETLETJU OD 1784 DO 1794

VINCENC ZNIDAR

Pod geslom »Schul- und Milde-Sachen« je v idrijskem mestnem muzeju zbranih več sto zanimivih arhivskih aktov, ki se tičejo tamkajšnjega šolstva in socialnega skrbstva.

Pregledal sem arhivske dopise samo za eno desetletje, namreč spise za desetletje od 1784 do 1794. Zbrani so v fasciklih s številko XIII in so opremljeni za vsako leto še s posebnimi številkami. Predvsem so to uradni spisi, vloge, prošnje, predlogi in poročila idrijske glavne šole višji rudniški upravi in kernalnemu gospostvu v Idriji, dalje kresijskemu uradu v Postojni, guberniju v Gradcu in Ljubljani in podobno. Dodane so razne priloge in spremni dopisi.

V Idriji so »glavno šolo« ustanovili v času prve šolske reforme za vlade Marije Terezije, ko je leta 1777 komisar za Trst in Ljubljano, grof Torres, predlagal dunajski dvorni pisarni, naj bi na Kranjskem ustanovili pet glavnih šol: v Kranju, Kamniku, Loki, Radovljici in Idriji.¹ Dvorna komisija je Torresov predlog odobrila.²

Glavno šolo so v Idriji slovesno odprli 24. decembra 1778. Slovesnosti se je udeležil med drugim ravnatelj ljubljanske normalke Blaž Kumerdej, ki je moral zastopati tudi obolele šolskega referenta grofa Edlinga. Naslednje leto 17. in 18. maja so imeli že tudi javno skušnjo, ki sta ji prisostvovala kot uradna nadzornika referent za normalne šole grof Edling in ravnatelj ljubljanske normalke Blaž Kumerdej. Nista se mogla dovolj naučiti »bleščečim« uspehom idrijskih učiteljev, ki so že poučevali po novi Felbigerjevi učni metodi, pa tudi učencev, ki so pokazali pri vseh predmetih lepo znanje. Tega leta je bil postavljen za ravnatelja idrijske glavne šole Jožef Leitner, ki je slovel po pedagoških sposobnostih. Kumerdej je ob nadzоровanju ugotovil, da je idrijska glavna šola najboljša na Kranjskem in da je velika sreča videti v Idriji toliko prijateljev šole, ki z njo, kolikor je največ mogoče, tudi sodelujejo. Blagruje starše, ki svoje otroke lahko zapajajo taki šoli. Hvale vredno prizadevanje idrijskih učiteljev naj bi posnemali tudi drugi kranjski učitelji, ki imajo glede šole še kakšne pomisleke.³ Sicer pa je idrijska glavna šola imela tudi prav dobre materialne pogoje za svoj obstoj in delo, kar vidimo iz poročila dvorne pisarne iz leta 1806, kjer stoji, da v tistem času razen idrijske »Kameral-Schule« ni bilo na Kranjskem prav nobene

druge šole, ki bi povsem ustrezala predpisom »politične šolske ustave« iz leta 1805.⁴

Najstarejše ohranjeno »vabilo« na javno skušnjo hrani za idrijsko glavno šolo Narodni muzej v Ljubljani pod številko 9412. Naslov mu je Einladung zur öffentlichen Prüfung der Dreyhundert sieben und sechzig Schüler beiderley Geschlechts in der kais. königl. Hauptschule zu Idria, freyen Bergstadt in Krain nach geendigtem Sommerkurse im July 1789. Iz njega zvemo, da so bile skušnje 16. in 17. julija, da so tedaj poučevali na šoli direktor Kavčič, katehet Anton Schöpf, risarski učitelj Jožef Hermann, razredni učitelji Janez Zore, Primož Cvek, Kajetan Kahl, Leopold Pečirer in Frančiška von Haas za ročna dela. Imeli so štiri razrede ter risarsko in industrijsko šolo. Med navedenimi predmeti je največ verouka (učenje katekizma, razlage evangelijev, učenje sv. pisma, osnove religije), dalje tudi latinščina, spisje po diktatu, lepomis in pravopis, pismenska stilistika in zemljepisje. Za vsak razred in predmet je navedeno tudi število učnih ur, tako v razredih 25, risanja in industrijskih ročnih del pa po 10 ur na teden. Slovenščine so se učenci učili v prvem razredu ob učenju katekizma tedensko 6 učnih ur ter pri branju v drugem razredu 7 učnih ur.

V obdobju, ki ga obravnavajo obdelani arhivski akti, je bil ravnatelj idrijske glavne šole Janez Nepomuk Kavčič. Dekret za to službeno mesto je dobil od gubernijske uprave leta 1788. Postojnski okrožni komisar ga je moral oficialno vpeljati v službo in poučiti, kakšni naj bodo njegovi odnosi do višje rudniške uprave in do drugih uradov pa tudi do učiteljev na šoli.⁵ Kavčič je bil pedagoško zelo prizadeven in tudi razgledan, kar se razodeva iz njegovih dopisov, predlogov in odgovorov rudniški upravi, ki je šolo materialno vzdrževala in nastavljala učitelje.

Že tedaj so se pedagogi zavedali, da je treba talentirane revnejše učence študijsko usmerjati in finančno podpirati. Idrijski učitelji so dali rudniški upravi zelo utemeljen predlog, naj ustanovi poseben štipendijski sklad. Do tedaj so se nekateri učenci učili latinščine in celo grščine privatno, da so si tako pridobili možnosti za nadaljnji študij v gimnaziji ali pa na višjih šolah. Bolj kot plačevanje dveh honorarnih učiteljev, kar je bilo tedaj v praksi, bi se splačalo nadarjenim učencem dajati štipendije, ker bodo s svojim

znanjem koristili kraju in domovini. Ta predlog so podpisali vsi tedanji učitelji: direktor Kavčič, katehet Schöpf, učitelji Zore, Cvek, Kahl in Pečirer.⁶

Prav tako je v smislu prizadevanja za »boni publici« direktor Kavčič utemeljeval leta 1792 potrebo štipendijskega sklada, ko je govoril tudi o reformi glavne šole, o obveznostih učiteljev in o potrebi novih delovnih mest.⁷

Ob bolezni nekega učitelja so si njegove učne obveznosti razdelili ostali učitelji, izdelali tudi ustrezen urnik in predmetnik ter z utemeljitvami predložili finančni predračun za osebne dohodke.⁸

Zavedajoč se, da mora biti šola tudi pod javnim nadzorstvom, je naslednjega leta 1793 ravnatelj Kavčič poslal rudniški upravi dobro utemeljen predlog, kjer je svetoval, naj bi imenovali pri rudniški upravi posebno šolsko komisijo, ki naj bi nadzirala pouk in vzgojo vsaj enkrat na leto v razredih. Ta komisija je bila zraven tega dolžna reševati še druge probleme vzgoje in pouka, ki bi jih ugotavljala sproti, najbolj pa ob obiskih na šoli. V komisiji naj bi bil tudi ravnatelj glavne šole.⁹

Dvomesočnemu šolskemu poročilu za oktober in november leta 1793 je ravnatelj šole priložil tudi nadrobno izdelan osnutek za vzdrževanje šolske discipline in za uresničitev vzgojnih načel, pri čemer so ga podprli s podpisi tudi učitelji. Predlagal je lestvico za ocenjevanje učnega uspeha učencev in je priporočal, naj se uporabijo vse ocene, pogosteje tudi ocene »prav dobro« (recht gut) kot najboljše v ocenjevalni lestvici in le izjemoma najslabše (schlecht), češ da mora vsaka ocena imeti tudi pedagoško vzpodbudni značaj. Posebej se je ustavil ob problemih šolskega obiska in ob vzrokih izostankov od pouka. Navajal je, da mnogi učenci ostajajo doma zaradi paše ali ker na »šihtih« zamenjujejo svoje očete oziroma starejše brate. Če bi učenec izostal od rednega pouka brez ravnateljeve vednosti ali dovoljenja, bi ga le-ta mogel izključiti iz šole. Nadalje je govoril o predpisih za vedenje učencev v šoli in zunaj nje, našteval pa tudi dolžnosti razrednikov in dežurnih učiteljev. V šoli torej niso videli le institucije za poučevanje, marveč tudi za vzgajanje; osnovana naj bi torej bila na latinskem načelu: *consuetudo altera natura*.¹⁰

Zelo pomembne so tudi instrukcije za učiteljico industrijske šole oziroma industrijskega razreda. Direktor ji je svetoval, naj vzbuja veselje do dela in sploh do industrijske šole, kjer ni treba vzdrževati absolutne di-

scipline in tišine, temveč naj uvede metodo pogovora; z njim naj učiteljica seznanja učenke z raznimi življenjskimi problemi, naj večkrat, celo dvajsetkrat razloži (»mit sanftiger Stimme«) težjo učno snov, zraven pa naj ima veliko mero potrpežljivosti pri zahtevah. Med delom naj bodo učenke čustveno sproščene in lahko celo zapojejo kakšno priljubljeno pesem.¹¹

Direktor Kavčič se je zelo zanimal za metodične principe lepopisja. Leta 1794 je opozarjal, da učitelji premalo poznajo Felbigerjevo delo »Methodenbuch«. V posebnem navodilu z 41 paragrafi je obnavljal metodične napotke za lepopis in jih povezoval z branjem, pisalnimi vajami, prepisovanjem, s predpisano držo, s pisalnim orodjem ipd.¹²

V nekaterih dopisih je govoril tudi o tako imenovanih javnih skušnjah, ki so jih šole morale imeti dvakrat letno, in sicer po zimskem in po letnem semestru. To niso bila spričevala znanja le za učence, temveč tudi za učitelje. Za take skušnje so dali natisniti posebna vabila (»Einladungen«), ker so bile javne in so nanje povabili tudi starše in podpornike šole, seveda pa tudi njene nadzornike. Javno spraševanje učencev je trajalo več dni po natančno predvidenem razporedu. Učitelji so spraševali vse učence, smeli pa so jim stavljati vprašanja tudi drugi člani komisije. »Vabilo« za javno skušnjo je predhodnik poznejših letnih poročil ali izveštaj, ker je imelo tudi pregled učiteljev, njihovih položajev in dolžnosti, predmetnik, številčne podatke o razredih in najvažnejše podatke iz šolske kronike. Takih vabil ima Slovenski šolski muzej lepo število in so zelo zanesljiv vir za preučevanje zgodovine našega šolstva. Za idrijsko glavno šolo hrani »vabilo« za leto 1789 knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani.¹³

Med arhivskimi spisi so tudi taki, ki dokazujejo, da so se učitelji že od nekdanj prizadevali doseči višje strokovno znanje, ker jim je vsakodnevno delo nalagalo tudi dolžnost po osebnem strokovnem izpopolnjevanju, ki pa naj ga omogoča tudi družba. Direktor Kavčič se je s posebno prošnjo obrnil na rudniško upravo, da bi mu s finančno pomočjo omogočila nadaljnje usposabljanje glede »nove metode poučevanja« na graški normalni. Katehet Anton Schöpf pa je na priporočilo gubernija dobil pri rudniku podporo oziroma študijsko štipendijo 100 fl za metodično spopolnjevanje na Dunaju in za nakup dragih strokovnih knjig.¹⁴

Idrijski risarski oddelek nekaj let ni imel zadosti učencev, zato sta rudniška in okrož-

na upravo z dopisi pozvedovali za vzroki takega stanja. Ker se število učencev kljub prizadevnosti šole ni zvišalo, je bila šola ukinjena, njen arhiv dodeljen glavni šoli, učitelj risanja Jožef Hermann pa premeščen na normalno šolo v Celovec.¹⁵

Nekaj je tudi uradnih aktov, ki se tičejo industrijske dekliške šole. Učiteljica Frančiška von Haas je bila pripravljena, da za letno odškodnino 20 fl odstopi za pouk svojo veliko sobo v šoli, nasprotuje pa navodilom in večjim službenim obveznostim, ki jih je v posebnih instrukcijah poslal ravnatelj šole rudniški upravi v potrditev. Kot priloge so tudi trije sezname z navedbami, koliko so v tej šoli izdelali srajc, nogavic in rokavic, denarnih mošnjčkov in drugih ročnih izdelkov v posameznih učnih obdobjih v letih 1788, 1793 in 1794.¹⁶

Poleg že naštetih so tudi vloge na rudniško upravo za učiteljske nastavitve in službena napredovanja ter nadomeščanja, iz česar je moč sklepati na razmere, v katerih so takajšnji učitelji delali in se tako kot vselej borili tudi za svoj obstoj in družbeno priznanje. Med njimi vzbuja posebno pozornost akt, ki priča o službenih sporih med ravnateljem šole in katehetom Schöpfom zlasti v letih 1788 in 1794.¹⁷

Več je tudi prošenj za posebne plačilne dodatke, za tako imenovano remuneracijo zaradi nadomeščanja ali povečanih delovnih obveznosti.¹⁸

Za šolo manj važni so arhivski dopisi, ki govore o odpravi verskih bratovščin leta 1784, o možnostih za ustanovitev trivialnih šol v idrijskih okoliških vaseh, a do ustanovitve zaradi nizkega števila otrok ni prišlo; dalje, da so spričevala, priložena prošnjam za štipendije, prosta kolkov, o materialni obveznosti učitelja Zoreta glede obnove šolskega poslopja, risarske učilnice in učiteljskega stanovanja in o višini sklada, v katerega so se stekale krajevne doklade od prodanega vina. Spisi so iz let 1785, 1786 in 1788.¹⁹

Nekaj teh zadev omenja tudi že M. Arko v svoji zgodovini Idrije, le da jih kljub poznavanju konkretneje ne navaja.

Naštetih arhivskih dokumenti so izredno zanimivi, ker izpričujejo, v kakšnih za tisto dobo naravnost zavidljivih pogojih se je razvijalo šolstvo v Idriji. Učitelji pa kljub »nizki« izobrazbi kažejo izredno pedagoško prizadevnost in didaktično strokovnost. Gornji prevodi arhivskih spisov in poskusi njihove interpretacije so samo delni fragment za zgodovino idrijskega šolstva.

OPOMBE

1. Pred tem so v Idriji imeli tudi že trivialno šolo, kar omenja Apih v sestavku Ustanovitev narodne šole na Slovenskem (1894), in pa metalurško in kemijsko strokovno šolo od 1763 do 1769 (Arhiv Slovenije, Ljubljana, arhiv idrijskega rudnika, fasc. Berichte und Resolutionen 1763—1770). — 2. J. Helfert, Die Gründung der österreichischen Volksschule, Prag 1860, str. 404. — 3. Einladung zur öffentlichen Prüfung der Schüler an der k. k. Normalschule in Laibach 1779. Hrani Slovenski šolski muzej pod inv. št. 1295. — 4. J. Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem, Letopis Slovenske matice za leto 1894/95. — 5. Arhivska zbirka v idrijskem mestnem muzeju, fasc. XIII za leto 1788, št. 233. — 6. Ibidem, fasc. XIII za leto 1792, št. 435. — 7. Ibidem, spis št. 454. — 8. Ibidem, fasc. XIII za leto 1792, spis št. 472. — 9. Ibidem, fasc. XIII za leto 1793, spis št. 637. — 10. Ibidem, fasc. XIII za leto 1793, spis št. 744. — 11. Ibidem. — 12. Ibidem, fasc. XIII za leto 1794, spis št. 174. — 13. Fotokopijo tega vabila ima tudi Slovenski šolski muzej. — 14. Arhiv. zbirka v idr. mest. muzeju, fasc. XIII za leto 1789, št. spisov 117 in 291. — 15. Ibidem, fasc. XIII za leto 1788, spis št. 230, ter za leto 1791, spisi št. 194, 254, 268. — 16. Ibidem, fasc. XIII za leto 1788, spisi št. 30, 38, 69, 283, dalje za leto 1793, spisi št. 161, 516, 744, končno za leto 1794, spisa št. 60 in 174. — 17. Ibidem, spisi za leto 1788, št. spisa 264 in 278, za leto 1788 spisa 445 in 446, za leto 1794 spisi št. 134, 727, 787. — 18. Ibidem, spisi za 1788 št. 222, za 1791 št. 317, 368, 375, za leto 1792 št. 472. — 19. Ibidem, za 1784 št. 125, za 1785 št. 266, za 1786 št. 537, za 1788 št. 314 in 325.